

Keelenõuanne

Selge(ma)ks saada mitte käega lüüa

Argo Mund

eesti keele instituudi assistent

Tartu ülikooli magistrant

Maire Raadik

eesti keele instituudi teadur

Artikkel käsitleb sagedasemaid komaküsimusi, millega on pöördunud eesti keele instituudi telefoni- ja meilinõuande poole. Täielikuma pildi koma- ja teiste kirjavahemärgireeglite kohta saab huviline Mati Erekti, Tiiu Erekti ja Kristiina Rossi „Eesti keele käsiraamatust” ning teadusliku „Eesti keele grammatika” II osast. Täname kõiki, kes on loo valmimisele kaasa aidanud, eriti aga Tartu ülikooli eesti keele professorit Mati Erekit.

Koondlause

Koondlause rindliikmeid võivad ühendada rinnastavad sidesõnad *ja, ning, ega, ehk, või, aga, ent, kuid, vaid* jms.

Tavaliselt ei nõua koma *JA, NING, EGA, EHK, VÕI, (NII ..) KUI KA*. Keelenõuandest on kõige rohkem päritud viimase kohta, nt *Niisugused toimingud on kasulikud nii raha kogumise kui ka raha kasutamise huvides. Annan eesti keele tunde nii venelastele kui ka eestlastele.* (NB! Kui rinnastav sidesõna tuleb ette PÕIMLAUSES pea- ja kõrvallause piiril või kahe eri astme kõrvallause vahel, tuleb koma panna – vt lähemalt jaotisest „Liitlause”.)

AGA ja VAID ette tuleb koma panna siis, kui nad on lauses sidesõnad, nt *Ta on väike, aga tubli. See ei sõltu mitte kuupäevast, vaid kohtumise päevakorrast. Niisugust ettevõtmist ei nimetata näituseks,*

vaid messiks. Kui aga ja vaid on rõhumäärsõnad, siis koma nende ees ei ole: Kuum supilonks mõjub aga kosutavalt. Probleem on aga selles .. Tema on minu kohmetuse üle alati vaid naernud.

Ka sõna *KUID* (nagu ka *ENT*) nõuab koma, nt *Hoida raha kodus on mugav, kuid mitte turvaline. Viimasena, kuid mitte vähem tähtsana tuleks rõhutada ..*

Täiend

Kooliajast on küsijail sagedasti meeles, et täiendite komastamine oleneb sellest, kas tegu on eri või sama liiki täienditega, kuid reegli rakendamine konkreetsete lausete peal põhjustab ikkagi rohkesti kõhklusid.

Siin on oluline meeles pidada, et ERILAADILISED on sellised omadussõnalised täiendid, mis käivad ühe ja sama objekti kohta ning märgivad selle eri tunnuseid (nt *ilus sinine ülikond*), SAMALAADILISED täiendid seevastu määravad eset samast küljest (nt *ilus, selge, päikesepaisteline päev*) või järgnevana täpsustavad eelmist (nt *uue, võimsa elu algus*).¹ Nagu kahe näite võrdlusest näeme, nõuavad samalaadilised täiendid koma, erilaadilised aga ei nõua.

Näiteid eriliigiliste täiendite kohta: *ilus karvane koerake; soe pehme vaip; väikeses mõnusas majas; külm tuuline ilm; kvaliteetne tume kivi; soliidne pikakasvuline härra; kahekordne mustriiga paber; värske kuum kohv; krõbedad juustumaitsetelised maisirõngad; noor arenenud riik; väike lihtsa koonilise vormiga peeker; atraktiivne liialiste sugukonda kuuluv taim; tavaline huumusrikas kerge lillemuld; kohviku kõvadel läikivatel punastel pinkidel; tugeva maitsega aromaatsne hele õlu; pikk sirge puudega ääristatud tee; taimel on mõned 2-3 cm pikkused oranžpunased kellukesekujulised õied.*

Samaliigilisi täiendeid: *äranelginud, kõhn koer; rõõmus, särav, võidukas naeratus; mahukas, 21 numbrist koosnev kava; kasutada väga lahjat, 0,1% väetiselahust.*

Uuemad grammatikakäsitlused lähtuvad täiendite komavajaduse kirjeldamisel RINNASTUSE ja ALISTUSE mõistest ning annavad senisest suurema rolli sellele, mida kirjutaja soovib koma pannes või panemata jättes väljendada. Kui täiendid on komaga eraldatud, tähendab see, et nad on omavahel rinnastusseoses (hrl seletusseoses), kui aga komaga eraldamata, märgib see, et nad alistuvad põhjale igaüks eraldi või astmeliselt.² Seal, kus üldtähendus õieti ei muutu, jäetakse kirjutaja otsustada, kas ta käsitab fraasi rinnastusena ja paneb koma või alistu-

sen ja ei pane koma. Nii pole erilist vahet, kas kirjutada näiteks *ilus karvane koerake* või *ilus, karvane koerake, äranälginud, kõhn koer* või *äranälginud kõhn koer* vms.

Koma on kindlasti **tarvilik** juhtudel, kui järgnev täiend TÄPSUSTAB sisuliselt eelnevat (see rühm mahub ühtlasi samaliigilise täiendi mõiste alla), nt *mahukas, 21 numbrist koosnev kava* (= *mahukas, s.o 21 numbrist koosnev*); *väga lahja, 0,1% väetiselahus* (= *väga lahja, st 0,1%*).

Koma on vaja ka siis, kui temast oleneb TÄHENDUS: *ümmarguse, punase linaga laua taga* (ümmargune on laud, vrd nimetavas ilma komata *ümmargune punase linaga laud*); *kasvatab uusi, tumerohelisi ja tugevaid lehti* (ainult uued lehed on tumerohelised ja tugevad), vrd *kasvatab uusi tumerohelisi ja tugevaid lehti* (kõik lehed on tumerohelised ja tugevad); *värske, hapu varjundiga muld* (värske on muld, mitte hapu varjund); *talvel tuleks taime hoida hea valgusega, õhutatud ruumis temperatuuril ..* (ei õhutata valgusega). Mõnikord võib koma panek nõuda eriteadmisigi, näiteks kas kirjutada *kerge, huumuseline muld* (= *kerge, s.o huumuseline*) või *kerge huumuseline muld* (kui kerge muld ei ole tingimata huumuseline). Otsus jäägu siin kirjutaja enda teha.

JÄRELASENDIS täiend eraldatakse komaga mõlemalt poolt, nt *käes on öö, tippkohtumise-eelne; sügistuul, külm ja kõle, sakutab .. ; vanaema, helde, lahke, oli ..*

Koma ei nõua DA-TEGEVUSNIMELINE järeltäiend, nt *Meil on põhimõte usaldada klienti. Otsustasime toetada ettepanekut anda üürile .. Seega on võimalusi osaleda ja auhinnalisele kohale maanduda piisavalt.* (Vrd pöördjärjestuse puhul *Seega, võimalusi osaleda ja auhinnalisele kohale maanduda on piisavalt.*)

Kui põhisoona ees on mitu täiendit, mis on rinnastatud sidesõna abil (nt *ja, ning*), on nende vahel koma, nt *Tänname pikaajalise lojaalse, kohusetundliku ja pühendunud tegevuse eest. Mis saaksin mina, üksik, vaene ja häbistatud naine, sinu heaks muud teha kui palvetada?* (Vrd ilma sidesõnata *Mis saaksin mina, üksik vaene häbistatud naine, sinu heaks muud teha kui palvetada?*)

Määrus

Määruste komastamisel tuleb jälgida a) määruste liiki (kas kõrvuti on sama liiki määrused, nt kaks kohamäärust, või eri liiki määrused, nt aja- ja kohamäärus), b) grammatilisi seoseid (rinnastus või alistus) ning c) kääned (nimetav või kohakääne).

Üks püsivaid küsimuskohti on HÖLMAVAD (alistusseoses) KOHAMÄÄRUSED. Koma kasutus oleneb siin määruste käändest. Kui hõlmavad kohamäärused on KOHAKÄÄNDES, ei käi nende vahele koma, nt *Elan Harjumaal Kuusalu vallas Piibelehe külas ~ Elan Piibelehe külas Kuusalu vallas Harjumaal. Müüa maja Västriku tänaval ~ tänavas Lillekülas. Meie peakontor asub Kadrioru pargi serval luigetiigi läheduses. Raske liiklusõnnetus juhtus varahommikul Jõgeva maakonnas Tallinna–Tartu maanteel. Igal aastal sõitis ta paar korda Jyväskylässe Korpilahtisse. Palume plakat üles panna puhvetisse jäätisekülmiku juurde.*

Kui kohanimed (kohasõnad) on NIMETAVAS käändes, siis eraldatakse need komaga, nt *Harjumaal, Kuusalu vald, Piibelehe küla ~ Piibelehe küla, Kuusalu vald, Harjumaal; Pärnu, Sadama 15, Viikingi hotell; Tallinn, Narva mnt 7, III korrus; Eesti Keele Instituut, Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn.*

Kui aadressi osad on eri ridadel (nt ümbrikul), pole komasid tarvis:

Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn

HÖLMAVATE AJAMÄÄRUSTE puhul koma ei kasutata, nt *Loeng toimub 25. oktoobril kell 12.15. Kohtume pühapäeval kell 7. Kordan muudatustepanekute esitamise tähtaega – 1. oktoober kell 14.00.*

NÄDALAPÄEVA JA KUUPÄEVA MÄRKIVAD SÕNAD ei hõlma üksteist, mistõttu pannakse nende vahele lauses koma, nt *Kolmapäeval, 23. novembril on järgmine loeng. (Samuti nt Eile, laupäeval peeti Vaskräemas laata.)*

Kui kõrvuti on ERI LIIKI määrused, nagu koha- ja ajamäärused, oleneb koma kasutamine taas määruste käändest. KOHAKÄÄNDES koha- ja ajamäärusi komaga ei eraldata, nt *Emakeele Seltsi kõnekoosolek peeti Tartus 25. oktoobril 2005. aastal. Ta on sündinud 20. aprillil 1942. aastal Tallinnas.*

Kui kohanimi (või muu kohta märkiv sõna) ja kuu nimetus (või muu aega märkiv sõna) on NIMETAVAS käändes, eraldatakse need teineteisest komaga, nt *Rakvere, 21. juuni 1996* (vrd *Rakveres 21. juunil 1996*); *Tartu ülikool, 17.09.2002*; *Pärnu, oktoober 2005*.

Nagu täiendite nii on ka määruste puhul mõnikord raske otsustada, kas tegemist on (a) RINNASTUSEGA (hrl seletusseosega) ja tuleb panna koma või (b) ALISTUSEGA, mis koma ei nõua, nt (a) *Nüüd, teise etapina, on ..* (= *nüüd, s.o teisel etapil, on ..*); *Viimaks, augusti lõpus 2005, siirdus laev ..* (= *viimaks, s.o augusti lõpus 2005*); *Suvel, juulist augustini, või talvel ..* (= *suvel, s.o juulist augustini*); *Päritolumaal, Peruu mägises siseosas, valitsevate tingimuste tõttu on ta harjunud ..* (= *päritolumaal, s.o Peruu mägises siseosas*); (b) *Meil Saksa maal on ..* Mõnelgi juhul võib koma olneda sellest, mida kirjutaja täpselt öelda soovib: *Piserdada varahommikul päikesetõusu ajal ..*, vrd *Piserdada varahommikul, päikesetõusu ajal, ..* (= *varahommikul, s.o päikesetõusu ajal*); *Kevadel pärast öitsemist tuleb ..*, vrd *Kevadel, pärast öitsemist, tuleb ..* (= *kevadel, s.o pärast öitsemist*).

Rühma (a) paarjaid määrusi, mis sarnanevad LISANDITARINDIGA, võib komastada järellisandi reegli järgi (*täna, 7. detsembril, saavad huvilised jälgida ..*; *Viljandis, AS Vilma praeguses asukohas, rajati leivatööstus juba 1934. aastal; .. mida teistes riikides, eriti Põhjamaades, harva ette tuleb*), ja neid võib käsitada ka samaväärsete määrusena ning panna koma üksnes määruste vahele (*täna, 7. detsembril saavad huvilised jälgida ..*; *Viljandis, AS Vilma praeguses asukohas rajati leivatööstus juba 1934. aastal; .. mida teistes riikides, eriti Põhjamaades harva ette tuleb*).

Lisand

EESLISANDIT ei eraldata oma põhisõnast komaga, nt *Kingitused anti lapselastele Toomale ja Kadrile. Tema isa Elmar oli olnud alati tubli töömees. Remont tehti omanik Mari Muraka soovil. Kallis õde Liina! Palju õnne pesamuna Joosepi sünni puhul!*

Kui põhisõna ees on kaks või rohkem LAIENDAMATA lisandit, ei eraldata neid harilikult komaga ei omavahel ega põhisõnast, nt *Nii-sugune ongi printsess preili Kadekopsu täitumatu unistus. Kõik tervitasid tänavapühkijat härra Usinat. Lõpetajaile esines kõnega rektor professor Mati Heidmets.*

Kui põhisõna ees on kaks või rohkem lisandit, millest laiendatud on üksnes ESIMENE, ei käi nende vahele koma, nt „Aktuaalses kaameras” intervjueriti silmapaistvat poliitikut justiitsminister Rein Langi. Võistlustulle astus eestlaste tulevikulootus kümnevõistleja Kristjan Rahnu. Koori juhatas Tartu poistekoori asutaja dirigent Uno Uiga. .. tõi ta kongi vanad sõbrad šerifiabid Jenkinsi ja Greeni.

Kui kahest eeslisandist on laiendatud TEINE, eraldatakse lisandid teineteisest komaga, nt Ajalehes võttis sõna politseinik, endine kaugushüppaja Tiit Lumiste. Nõukogu tööd juhtis õppeprorektor, praktilise usuteaduse professor Taavi Kuusik.

Kui põhisõna ees on KAKS VÕI ROHKEM LAIENDATUD lisandit, siis eraldatakse lisandirühmad üksteisest komaga, nt Ettepanekut tutvustas uurimiskomisjoni liige, keemiainstituudi juhataja Paul Presjäär. Dokumendid ulatati ostja seaduslikule esindajale, nõukogu liikmele Maibaumile. Vaid põhisõna ees olev laiendamata lisand jääb loomulikult eraldamata, nt Kuulasime nimeka kultuuriloolase, ülikooli õppejõu professor Andreseni loengut.

JÄRELLISAND eraldatakse komadega, nt Mina, Riin Mällo, volitan .. Meie, allakirjutanud, koostasime .. Odysseus, Ithaka kuningas, võitles vapralt. Käisin Jaaniga, oma sõbraga, kohvikus. Juta Juurikas, juhataja, ootas oma alluvatelt aruannet. Austatud juubilar Herbert Lindmäe, hea õpetaja ja kolleeg! Villu, Jaan ja Kaarel, väga kuulsad metsamehed, võtavad võistlusest osa.

Lisanditarindit võivad alustada ka sõnad nagu, näiteks, nimelt, eriti, eelkõige, iseäranis, sealhulgas, muu hulgas, kaasa arvatud, välja arvatud vm, nt Sekka mõni äpardus, nagu (= näiteks) korstnassekkukumine, või vägitegu, nagu sissetungija tagasilöömine. Lähtudes tegevuse iseloomust, kaasa arvatud selle tehnoloogiline tase, loodusvarade kasutamine, jäätme- ja energiamahukus, ning lähipiirkonna teisest tegevustest .. Olen tõlkinud ka erivaldkondade tekste, sealhulgas meditsiini- ja õigusartikleid. Koma ei ole lihtvõrdluse puhul: Me ei leia teisi niisuguseid ~ seesuguseid ~ selliseid ~ sääraseid heliloojaid nagu Pärt ja Tormis.

OMASTAVAS KÄÄNDES järellisandi puhul on koma ühepoolne, nt Niisugune on Issanda, teie Jumala tahe. Seoses minu 16-aastase poja, Eesti koondise liikme osavõtuga Euroopa juunioride võistlustest .. Paljude asjade, näiteks raamatute kättesaadavus on paranenud. Tootja annab kinnisasja, nagu maa või ehitiste kasutamise õiguse üle teisele .. Ravimite hulгимüügi tegevusloa omaja, kes muudab ravimi,

sealhulgas kliinilise uuringu ravimi märgistust või välispakendit või impordib ravimeid ühendusevälisest riigist, peab ..

Kui omastavas käändes lisand kuulub SIHITISE juurde, on koma kahepoolne, nt *II maailmasõda viis Varje Männiku, Kambja tüdruku, elama maakera kuklapoolele. Isikunimekomisjoni liikmed, sealhulgas esimehe, nimetab regionaalminister.*

Omastavas käändes järellisandi eeskujul kaldutakse koma ära jätma ka muude mittenimetavate käänete järel³, ja enamasti lause selgus sellest ei vähene, nt *Kaubandustökked ei ole takistanud teisi kolmandate riikide tootjaid, eelkõige Ladina-Ameerika tootjaid(,) eksportimast .. Kus selgus nõuab, tuleb koma panna, nt *Hasartmängust, välja arvatud loa alusel korraldatavast hasartmängust, ja loteriist tulenev kohustus ..**

KUI-LISANDIT ja OLEVAS KÄÄNDES lisandit ei eraldata komaga, nt *Mina kui ajalooõpetaja ei pea niisuguseid nihkeid õpilaste maailma-vaates heaks. Põllumajandusülikool kui kõrgeim seda laadi õppeasutus peab uurimisteema võtma enda kanda. Philipsil kui juhtival kodumasinatootjal oli klientidele varuks üllatus. Riho hea jalgpallurina oli neidude seas kõrgelt hinnatud.*

Liitlause

Harva on küsitud RINDLAUSE komastamist. Kui samaväärsed osalused pole seotud sidesõnaga, tuleb panna koma, nt *Rutiinist välja, ööbi hotellis! Unustage kõõm, Teil on ilusad juuksed iga päev.*

Tuleb ka teada, missugused RINNASTAVATEST SIDESÕNADEST koma nõuavad (a), mis ei nõua (b), nt (a) *Püüdsime nendega arvestada, ent see tegi asja keerulisemaks. Räägib mitmes keeles, aga ise mahub taskusse;* (b) *Ta on lõpetanud lennujuhtide kursuse ning tal on hulgaliselt praktilisi kogemusi.*

Tähele tasub panna koma asendit otsekõne KINNIJUTUMÄRKIDE suhtes. Harilikult seisavad otsekõne kinnijutumärgid pärast koma (samuti pärast küsi- või hüüumärki). Vaid koma, mida peale otsekõne tingib ka kõrvallause või sidesõna (nagu siinses näites *kuid*) seisab jutumärkide järel⁴, seega *Ta ütles: „Ole valmis mind aitama”, kuid see ei meeldinud mulle.*

Rohkesti on keelenõuküsimistel olnud muresid PÕIMLAUSE komastamisega. Laused saab jagada struktuuri põhjal rühmadesse:

- 1) kõrvallause JÄRGNEB pealausele, nt *Pakume tööd firmale või üksikisikule, kes koostaks ettevõtte kodulehe. Iskust leiad selle, mida otsid. Teatage, missugune aeg ei sobi. Meist igaiüks on arutlenud küsimuse üle, kus hoida raha. Soovime, et tunneksite meid naeratuse järgi;*
- 2) kõrvallause EELNEB pealausele, nt *Kes hindab kvaliteeti, valib alati parima. Mis on moes, vaata ajakirjast. Mida polnud, seda polnud. Kuidas telefoni teel õppida, seletavad mulle K. ja M. Et koosolek oleks viljakam, palun tutvuge manuses olevate dokumentidega. Et kaup ei säili, on ekslik arvamus;*
- 3) kõrvallause on pealause SEES, nt *Kõik, mis liigub, tahab määrimist. Kutsume kõiki, kel vähegi huvi, helistama telefonil .. Need, kes teavad, kuidas õigesti õppida, on edukad. Avaldust ei rahuldata, kuna Karula valla lastele, kes õpivad väljaspool valda, ei kompenseerita toidupäeva maksumust. See, et klient saab tooted odavamalt hinnaga, ei anna alust .. Üle 30 aasta pärast seda, kui Mõmmit kuuldi ETV eetris kordamas: „Ahaa-ahaa, mul selge on A”, jõuavad legendaarsed lood esimest korda ka kutselise teatri lavale. (Viimases näites paikneb koma, mille tingib kõrvallause, pärast otsekõne kinnijutumärke.)*

Koma üle otsustamise teeb raskemaks see, kui lausest on välja jäetud öeldis, nt *Mis meelel, see keelel (= mis on meelel, see on keelel).*

Kui kõrvallausest on JÄETUD ÄRA ÖELDIS, mis on pealausega ühine, võib koma siiski säilida (ehkki varem on eelistatud sel juhul koma mitte panna⁵), nt *Kas klient näeb e-arvel kõike seda, mida ta näeb oma paberarvel? – Kas klient näeb e-arvel kõike seda(,) mida oma paberarvel? E-arvel olev info on sama, mis on paberarvel. – E-arvel olev info on sama(,) mis paberarvel. A-d teevad sama, mida teeb S-ki. – A-d teevad sama(,) mis S-ki.*

FRASEOLOOGILISTE ühendite puhul on koma usutud tarbetu olevat⁶, kuid et piiri määrata on kohati raske, ei maksaks ka kõrvallause komareegli rakendamist veaks pidada, nt *Tuleb(,) mis tuleb. Läheb(,) kuidas läheb. Läheb(,) palju läheb*, vrd selge fraseologismi puhul *Töö läheb mis müriseb*.

Ajuti on koma vaja panna RINNASTAVA SIDESÕNA ette.⁷ Keelenõuandest on küsitud kõige rohkem niisuguseid lauseid, kus rinnastava sidesõna ees on kõrvallause. Koma **tuleb panna** juhul, kui sidend

- 1) seisab PEA- JA KÕRVALLAUSE PIIRIL, nt *Avage sõnum, milles kirje saabus, ja vajutage .. Kui soovid Coca-Colat, maksa 50 krooni, ning kui soovid Sprite'i, maksa .. Kas teile meeldib, kui teie töövaldkonnaga seotud küsimused otsustab juhtkond, või eelistate otsuste tegemisel ise kaasa rääkida? Kas minna lahku, kui partner petab, või andestada?;*
- 2) eraldab kaht ERI ASTME kõrvallauseid, nt *Ilo miniteatmikusse on koondatud keemia raudvara, mida on võimalik kasutada nii koolijütsidel, kes alles hakkavad keemia saladusi tundma õppima, kui ka neil, kel ees riigieksamid või astumine kõrgkooli.*

Kui sidesõna ühendab SAMA ASTME kõrvallauseid, ei ole koma tarvis, nt *Ma ei teadnud, et ta tuleb täna ja et tal on seitse sugulast kaasas. Armastus on kirk, mis tuleb teadmata kust ning läheb teadmata kuhu.*

Ühendsidesõnade ILMA ET, NII ET, SELLEKS ET, SELLE ASEMELE ET, ENNE KUI, JUHUL KUI, SIIS KUI jms komastamine lause KESKEL **oleneb rõhutamisest**, nt *Võta kalliskivid kaminasimsilt ära nii, et keegi ei näe. Jooksi-me võidu, nii et lõpuks olime kõik higised. Blendamed aitab parandada mõrad enne, kui need aukudeks muutuvad. Jaan tuleb, nii et maa must ~ tuleb nii, et maa must.*

Pealausele eelneva kõrvallause ALGUL **võib** neid ühendeid kirjutada nii komata⁸ kui ka komaga, nt *Enne(,) kui lõplikult otsustad, loe läbi meie valimislubadused. Juhul(,) kui üks pooltest ei ole tehtud otsusega nõus, lahendatakse vaidlus kõrgema astme kohtus. (Viimastest lausest saab juhul-sõna ka ära jätta: Kui üks pooltest ei ole tehtud otsusega nõus, lahendatakse vaidlus kõrgema astme kohtus.) Selleks(,) et müüa, tuleb pakkuda, selleks(,) et pakkuda, pead teadma, mida ja kuidas. Siis(,) kui oli vaja, ei osanud tema kaasa mängida.*

Kunagi ei lõhuta komaga ühendeid OLGUGI ET, AINULT ET, nt *Ei tohi pead norgu lasta, olgugi et vahel ei lähe asjad nii, nagu on soovitud. Ainult et taustaks sobiks mingi muusika, nagu nendes Hollywoodi action-filmides põnevate kohtade peal on.*

kui ja nagu

VÕRDLUSSIDESÕNADE *kui* (*nii kui, otsekui, justkui*) ja *nagu* (*nii nagu*) komastamiseks tuleb ära tunda kõrvallause, sest kui võrdlussõna alustab kõrvallause, tuleb koma panna, muidu aga mitte. Kõrvallause tunneme ära sellest, et sõnale *kui* või *nagu* järgnevas lauseosas on tegusõna pöördeline vorm ehk öeldis.

KÕRVALLAUSE on ja koma **tuleb panna**: *Jogurtijäätist võivad kõik süüa nii palju, kui süda lustib. Mida teha, kui kolleeg ei vasta? Iseseisva elu algul on hea, kui on olemas stardiraha. Asi saab korda, kui ainult tahetakse. Mängi, nagu hing ihkab. Mul ei ole suhtlemine sugugi nii kerge, häbelik, nagu ma olen. Nimetame asju nii, nagu nad on.*

Raskem on osaluset ära tunda siis, kui liitajavormist puudub abiverb *olema*, nt *Kahju jäi väiksemaks, kui hinnatud* (= *kui oli hinnatud*). *Ta tegi rohkem, kui ette nähtud* (= *kui oli ette nähtud*). *Ühendage juhtmed nii, nagu joonisel näidatud* (= *nagu on joonisel näidatud*). *Kasv ei kiirenenud nii, nagu oodatud* (= *nagu oli oodatud*). Keerulised on ka need juhud, kus väljajätt on pealuses, nt puudub *olema*-verb öeldistäite või määruse juurest: *Parem, kui ma ühe koha peal istuksin* (= *on parem*). *Hämmastav, kui primitiivsed esivanemad mul on* (= *on hämmastav*).

Kui öeldist pole (ega anna ka juurde mõelda), on tegu VÕRDLUSTARINDIGA, mis koma **ei nõua**: *Tervik on suurem kui tema osade summa*. *Huvi tuntakse pigem medalite hulga kui mängu ilu vastu*. *Tänavune kevad on täpselt samasugune kui möödunud aastal*. *Maal läheb teade kohale niisama kiiresti kui linnas*. *Nii kapriisseid alamaid kui temal on raske ette kujutada*. *Kus see peaks sündima kui mitte siin?* *Nad lahkusid hoonest nii ruttu kui võimalik*. *Tuli muna ära koorida ja nii kiiresti kui võimalik alla neelata*. *See ei ole nii populaarne kui näiteks sport*.

Mees nagu kiirreageerimisüksus. *Ta elab nagu mees muiste*. *Ka Venemaa õpetajad nagu Eesti omadki on hädas madalate palkadega*. *Pidu algas marsihelide saatel nagu ikka*. *Modernism pidi ootama nagu Saksamaalgi paremaid aegu*. *Juhatus valitakse nüüd viieks aastaks, mitte tähtajata nagu seni*. *Mais nagu ka päevalill kasvab kiiresti*. *Sest nemad nagu sinagi on siin võõramaalased*.

Tegusõna käändelised vormid (*nagu da*-tegevusnimi, *v*-kesksõna, *des*-vorm, *mine*-tuletis) lauses harilikult öeldiseks ei ole ning võrdlussidesõnaga algavas tarindis koma ei nõua, nt *Parem puhata kui mängida*. *Seda on kergem öelda kui teha*. *Pigem oli ta pooldav kui*

süüdistav. Tapeetimine ei ole suurem töö kui kamina ehitamine. Öeldis võib siiski esineda ka käändelise vormi kujul, nt da-infinitiivina: Kui minna, siis kohe.

Üldiselt ei tohiks küll ka käändeliste vormide komastamist veaks pidada, nt *Ründe korral on õigem telefonist loobuda(,) kui end ohtu seada. Ei saa jätkata teisiti(,) kui ainult hinge kinni hoides, samuti teisiti- ja muud-tarindite puhul, kus rööpse võimalusena saab lisada pöördelise verbivormi, nt *Mul ei jäänud üle muud(,) kui minna tagasi (vrd *Mul ei jäänud üle muud, pidin tagasi minema ~ kui läksin tagasi).***

Päris sage kahtluskoht on võrdlustarindid, kus VÕRDLUSSÕNA (hrl *nagu* või *nii nagu*) seisab LAUSE ALGUL, nt *Nagu kõik koduloomad vajavad hoolitsust ka kassid. Nagu paljud Diderot' teosed trükiti ka see ära postuumselt. Nii nagu Peeter on ka Mart õppinud keemiat. Nii nagu Eesti tarbija võib mis tahes liikmesriigi kodanik pöörduda .. Kuna kõrvallauset ei ole, pole koma panek **tarvilik**. Ometi on ilmne, et võrdlussõna nihkumine lause algusesse (pöördjärjestus) tekitab pausi ja see omakorda tugeva soovi siiski koma panna, vrd nt *Nagu kõik koduloomad(,) vajavad hoolitsust ka kassid. – Kassid nagu kõik koduloomad vajavad hoolitsust. Mõnel juhul võib öeldise ka juurde mõelda (ja koma panna), nt *Nii nagu Peeter ja Kalju, on ka Rein hea sportlane (= nii nagu on Peeter ja Kalju, on ..).* Kui öeldis on olemas, tuleb kindlasti koma panna, nt *Nii nagu kirjutaja või vastuvõtja vajalikuks peab, võib ta siin toimida.***

Lauselühend

DES-, MATA-, samuti MAK- JA TUNA-LAUSELÜHENDI koma on tavapäraselt olenenud sellest, kas *des-*, *mata-*, *maks-* või *tuna-*vormi laiendid (kui tal neid on) paiknevad tema ees või järel.⁹ Koma ei ole, kui lauselühendi peasõna paikneb laiendite JÄREL, nt *Teid väheke häirides tuletan meelde .. Majast väljudes nägin liikluspolitseid. Uue numbri ilmudes saadame selle Teile koju. Ta kiirustas aina edasi parke ja puiestikke läbimata.*

EESASEND nõuab koma, nt *Ostes kolm pakki, saad neljanda tasuta. Võttes vitamiini, oled vitaalne. Lähtudes teie 4. aprilli kirjast, teatan, et .. Vajalikud vitamiinid imenduvad juustesse, andes juuksejuurtele tugevust. Esitle ennast, kinkides Rafaello. Omanäoline võid olla, tundmata ühtki kultuuri peale enese oma, ent .. Ta vaatas ringi, teadmata, kas ta on õigel teel. Vältimaks väikelaste lämbumisohu,*

viska kilekott kohe ära. Ma pole nii alp, arvamaks, et .. Kui idud on väljas, tuleb taim asetada aknale, kaitstuna otsese päikese eest. Sõitis eskalaatoril üles, kiilutuna kuueaastase baleriini ja päkapikusuuruse sõduri vahele.

Mati Erelt on soovitanud arvestada *des-*, *mata-*, *maks-* ja *tuna-*lauselühendi komastamisel peale lauselühendi ja tema laiendite omavahelise asukoha ka veel lauselühendi asendit öeldisverbi suhtes. Sel põhjal saab anda koma seisukohalt kaks selget juhtumit: 1) koma tuleb kindlasti panna, kui lauselühendi peasõna paikneb oma laiendite ees ja öeldis on samal ajal lauselühendi ees (*Nägin liikluspolitseid, väljudes majast*); 2) koma ei ole, kui lauselühendi peasõna paikneb oma laiendite järel ja öeldis on samal ajal lauselühendi järel (*Majast väljudes nägin liikluspolitseid*). Muudel juhtudel oleks koma kasutus vaba, nt *Nägin liikluspolitseid(,) majast väljudes. Väljudes majast(,) nägin liikluspolitseid*.

Kui lause selgus nõuab, tuleb kindlasti koma panna: *Värv imendus kiiresti, laiali valgumata*. (imendus kiiresti, mitte ei valgunud kiiresti laiali); *Häälda vaikselt, teisi segamata, järgmisi häälikuid ja püüa määrata nende hääldekoht* (vaikselt käib häälde, mitte segamise kohta).

ALUSE JA ÖELDISE VAHEL eraldatakse *des-*tarind kahelt poolt komaga, nt *Osakonna juhataja, võttes arvesse alluvate aruandeid, koostab ..*

KIRJA LÕPETAMISEL sõnade *tervitades, tänades, jõudu soovides* vms ja nime vahele ei panda eesti kirjakorra tava järgi koma, nt *Tervitades koolivend; Ette tänades AB; Vastust ootama jäädes TK; Tulemuslikku koostööd soovides AS Tööjanes*. (Sama kehtib ka sõnade *lugupidamisega, austusega* jts kohta: *Lugupidamisega Teie pank; Austusega Lembit*.)

Vorme *ALATES, VÖRRELDES, HOOLIMATA* jms, mis on kaassõnastunud¹⁰, ei eraldata komaga ka lauselühendi algul. Nt *Alates tegevuse alustamisest 2003. aastal oleme saavutanud märkimisväärse turuosa ning mis peamine – klientide usalduse. .. oli kasvanud tuliseks prototiks valitsuse poliitika vastu paljudes asjades alates õigusest raiuda riigimetsa ja lõpetades bensiiniautode kahjuliku ökoloogilise mõjuga. Osaoskuste test oleks võrreldes vana hea kirjandiga midagi täiesti uut. Hoolimata võidust asub Kalev meistriliigas 5 võidu ja 12 kaotusega viimasel, 7. kohal.*

Kõhklusi tekitab sõnade *ERINEVALT, OLENEVALT, SÕLTUVALT, VASTAVALT* vms eraldamine. *valt-*tarindi komastamist *des-* ja *mata-*lauselühendi

reegli järgi on peetud siiski **tarbetuks**¹¹, nt *Erinevalt teistest läksin mina kohe koju. Palume märkida juhendite arv olenevalt sellest, mitu te neid oma firmasse soovite. Vastavalt meie tehtud kutse täpsustustele võiks toimuda ..*

Määruslikud NUD- JA TUD-LAUSELÜHENDID eraldatakse alati koma-ga, nt *Vaadanud läbi maja tehnilise projekti, otsustas komisjon .. Tutvunud taotlusega ja uurinud tõendeid, leidis kohus, et taotlus on põhjendatud. Tööandja, saanud teada alluva haigusest, vallandab töötaja. Vanematest hüljatud, oli laps alguses kurb ja meeleheitel.*

VERBITA LAUSELÜHEND eraldatakse muust lausest koma(de)ga, nt *Silmad krillis, tuias ta seal nii ööl kui ka päeval. Hambad ristas, kannatas laps kõhuvalu. Tüdruk seisab, triiki täis kruus pihus, ja mõlgutab kurbi mõtteid. On näha noori, sigaretid suus ja õllepudelid käes. Mees kaisutas teda masendatuna, naise keha värisemas tema vastas.*

On siiski võimalik, et ka mitte iga verbita lauselühend ei nõua tingimata koma. Krista Kerge on näiteks osutanud, et koma võib olla liigne lühikestes umbisikulistes või käskivais manitsuslausetes (*Suu täis ei räägita. Ära nõnda nina raamatus loe*), samuti lühikese viisi-määrusliku tarindi puhul. Ka ei eraldu absoluuttarind pausidega mitte igas asendis.¹²

Kiil

ÜTE eraldatakse muust lausest koma(de)ga, nt *Mehed, mütsid pähe, rähnid õhus! Tere, Tiina! Tere, tubli 4. klassi õpilane! Aitäh sulle, hea kaasmaalane, selle eest, et aitasid. Tere, kevad, ja hüvasti, talv! Ootan teie punkte, Urve, Milvi ja Indrek, esmaspäevaks!*

KIRJA ALGUSESSSE pöördumise ja esimese lause vahele ei käi koma. Sinna sobib hüüumärk, ent kui kirja koostaja ei soovi seda kasutada, võib lõpumärgist loobuda (st vormistada pöördumine pealkirjana). Seega on õige kirjutada *Tere, Tiina!* või *Tere, Tiina*

Sõna PALUN ei nõua koma, nt *Lugege palun tekst läbi. Palun kutsuge arst. Tule palun siia.*

Sageli küsitakse, kas võib kasutada koma ja mõttekriipsu KÕRVUTI.

Kui mõttekriipsudega raamitav kiil on komaga eraldatavate osalausete vahel, pannakse koma mõttekriipsu järele, nt *Palju ei puudunud – jõudsin õnneks viimasel minutil eest ära hüpata –*, et *auto oleks mulle otsa sõitnud. 1998. aastast alates hakkasid ilmuma*

Eesti koolimuusika ajaloos esimesed originaalsed õppematerjalid – õpikud ja töövihikud vene õppekeelega koolidele –, mis lähtusid riiklikust õppekavast.

Enne koma, seejärel mõttekriips on mõeldav, kui kiilus on kõrvallause, ent sellisel juhul on peetud paremaks komast loobuda, nt *Eelmisel aastal – mäletan selgesti, et see oli just mullu – ei tulnud ta kordagi minu juurde uurima, kas ma abi vajan. Räägiti, et tuleval nädalal – mine võta kinni, kas kuulujuttudel ka tõepõhi all on – saame uue kaitseministri.*

Lõpetuseks pöördugem tagasi pealkirja juurde ning leidkem komale sobiv koht. Artikkel püüdis kaasa aidata sellele, et lugeja paneks koma sõna *mitte* ette.

¹ Vt nt J. Valgma, N. Rimmel, Eesti keele grammatika. Käsiraamat. 2. trükk. Tallinn: Valgus, 1970, lk 201–202.

² Vt M. Ereht, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993, lk 405–406; M. Ereht, T. Ereht, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 413–414.

³ Eesti keele grammatika II, lk 401–402.

⁴ J. Valgma, N. Rimmel, Eesti keele grammatika, lk 290.

⁵ J. Valgma, N. Rimmel, Eesti keele grammatika, lk 240.

⁶ Sealsamas.

⁷ Vt lähemalt: A. Mund, Vahel on koma ka *ja* ees. – Oma Keel 2003, nr 1, lk 50–54.

⁸ E. Uuspõld, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale, Tartu Ülikooli eesti keele õppetool. Tartu, 2002, lk 57.

⁹ M. Ereht, T. Ereht, K. Ross, Eesti keele käsiraamat, lk 440.

¹⁰ Vt E. Uuspõld, *des-* ja *mata-*vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Erehti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17. Tartu, 2001, lk 306–321; T. Ereht, Eesti ortograafia. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 74.

¹¹ E. Uuspõld, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale, lk 58.

¹² K. Kerge, Eesti süntaks keeleõppe praktikule. Käsiraamat. Tallinn: TEA, 2001, lk 144; vt ka E. Uuspõld, Veel kord komast. – Õpetajate Leht 18.11.2005.